

PUEBLO KIZILDERİLİLERİNİN ÇOK YÖNLÜ KACHINASI*

Meldan **TANRISAL****

Beş yüzyıl önce kuzey Amerika'nın güneybatısında yaşayan tarih öncesi insanların soyundan gelen insanlar olarak bilinen Pueblo Kızılderilileri, Avrupa ırkından gelen beyaz toplumun sürekli müdahalelerine rağmen zengin kültür ve kimliklerini korumayı başarmışlardır. Bütün Pueblo kabilelerinde din ve ritüel karmaşık sosyal yaşamın ayrılmaz parçalarıdır. Öncelikle batıdaki gruplar, yani Hopi ve Zuniler arasında dinin esasını oluşturan Katçina kültü, yaşam biçimlerinin korunmasında çok önemli bir rol oynar. 1977 yılında basılan *Hopi Katçinaları, Katçina Bebek Koleksiyonu Yapanlar için Kapsamlı Rehber* adlı kitabında, Benton Wright şöyle der: "Katçinalar gerçek dünyadaki her şeyin ruh özüdür." Bu katçina kültürünün ve karmaşık Hopi dininin sadece bir yönüdür. Hopiler katçina kültürlerini daha geliştirdikleri ve beyazların etkisine daha çok direndikleri için, konuşmamda Hopi yaşam biçiminin korunmasında, canlandırılmasında ve Hopi yaşam tarzının vurgulanmasında Katçina kültürünün önemi üzerinde duracağım.

Son yüzyılda etnografların dikkati Katçina fenomeni üzerine odaklanmıştı ve Katçina kültürünün işlevini belgelemek, çeşitli Katçinaların anlamını ve Meksika'ya atfedilen doğuşunu keşfetmek için çabalamışlardı. MS 1200-1400 yılları arasında göç eden grupları köylerden oluşan bir bütün hâline getirmeye yarayan yeni bir dinî düzen oluştu. Katçina veya Katsina kültü olarak bilinen bu teşkilat çeşitli doğaüstü varlıkları tasvir etmek için karmaşık maskelerin kullanıldığı toplumsal ritüeller düzenliyordu. Meksika geleneklerinden ilham alan Katçina kültü Rio Grande nehri boyunca kuzeye, günümüzün New Mexico eyaletine ulaştı. 1275 ve 1325 tarihleri arasında Little (küçük) Colorado'nun kuzeyinde gelişti. Günümüzün Katçina kültü de maskeler, köyün meydanında yapılan grup gösterileri, bütün kadın ve erkeklerin genel üyesi olduğu ve Keresan dili konuşulan pek çok köydeki özellikleri ile eski Katçina kültü ile benzerlikler taşır. (Keresan dili, Acoma, Laguna, Zia, Santa Ana, San Felipe, Santa Domingo ve Cochiti Pueblolarında konuşulan farklı orijini olan üç değişik dil grubundan biridir.) Özellikle bulutlar ve yağmur, şifa dağıtma, verimlilik ve güç ile bağlantılı olsa da, Katçina kültürünün farklı toplumsal işlevleri vardır. Katçina ritüeli en önemli ritüellerden biri olup, Hopi manevi dünyasının yansıtır ve Hopi yaşam biçiminin şekillendirilmesinde, sürdürülmesinde çok önemli bir etkidir. Bu kültürün korunması sayesinde kabile kimliğinin manevi yönü sağlanmaktadır. Bu noktada Katçinaların üç farklı biçimde varoldukları belirtilmelidir: 1)doğaüstü varlıklar; 2)temsil ettikleri Katçinanın ruhunu alarak kiva (ritüellerin yapıldığı yerlere verilen ad) ve meydanlardaki doğaüstü varlıkların kimliğine bürünen maskeli kişiler; 3)Hopilerin 'tihu' dedikleri, yontularak yapılmış Katçina benzeri

* Bu bildiri daha önce *JAST (Journal of American Studies of Turkey)* adlı dergide yayımlanmıştır.

** Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü.

küçük bebekler. Katçına bebekleri sadece yontulmuş figürler veya çarpıcı süslü objeler olarak algılanmaz. Onların Katçına ruhlarını canladığına inanılır.

Puebloların yaşamı âdeta asırlardır günümüze kadar hiç değişmemiştir, hele Pueblolar arasında, Hopilerininki çok az değişmiştir. Mucizevi bir şekilde yaşam biçimlerini korumayı başarmışlardır ve bunda dinin payı büyük olmuştur. Hopi köyleri arasında en güçlü bağ dinleridir. Tarıma dayalı hayatlarını yansıtan din, soğuk ve sert hava şartlarında yaşamlarını idame ettirebilmek için en önemli unsurdur. Dinleri onları acımasız bir çevreye karşı ve dış etkenlerin içlerine sızmasından korumuştur. Din onlara varlıklarını dahi tehdit eden engelleri aşmaları için güç vermiştir ve birlik olmalarını sağlamıştır. Hopiler yaşamlarını kendi inançlarına göre sürdürmeyi yeğlerler. Beyazların yaşamlarına müdahaleleri sonucunda aralarında “dostlar” ve “düşmanlar” olarak bölünen Hopiler, tarihlerindeki çekişmelere rağmen, kendilerini “dostane ve barışçıl insanlar” anlamına gelen “Hopitu” olarak adlandırırlar. Hopiler zorlukları yenmelerini sağlayacak manevi gücü, karmaşık ayinler düzenleyerek ve tanrılarına dualar ederek Katçınalar aracılığıyla sağlamaya çalışırlar.

Daha önce de belirtildiği gibi, Katçınalar Hopilerin manevi yaşamlarının belkemiğini oluşturur. Pek çok saldırıya uğradığı yıllarda bile Katçına kültü ayakta kalmayı başarmıştır. Bu da dinamik, bulunmaz esnekliği olan bir dinî ifade biçimi olmasından kaynaklanır. Bir Katçına yok olabilir ama yerini bir yenisi alır. Böylelikle devamlılık sağlanır ve kült korunur. Yapılan yenilikler, uygulamadaki küçük değişiklikler ve malzeme düzenlemeleri, Katçına dininin değerini eksiltmeden, bütünü bozmadan dinsel törenlere eklenmiştir. Hopilerin hayatta kalma yeteneği olan değişikliklere uyum sağlama, Katçına kültüründe de varlığını gösterir. Şüphesiz ki bütün Hopilerin Katçına kültürünün yapısında yer almaları bu dinî faaliyetin güçlenmesini sağlamaktadır.

On iki Hopi köyünün her birinin özerk olmasından ve dinî törenlerini bağımsız yürütebilmesinden dolayı Hopilerin dinî yapısı son derece karmaşıktır. Törenlerin zamanı, belli ritüellerin seçimi, altında yatan kavramlara felsefi yaklaşımlar bile Hopi köyleri arasında değişkenlik gösterebilir. Hopi dininin çok eski ve karmaşık olması, yazılı dillerinin olmaması nedeniyle, Katçına’nın altında yatan kavramlara yaklaşımları farklıdır. Yine de, tüm Hopi topraklarında misyon aynıdır: evrendeki her şeyin ‘bütünlüğünü’ sağlamak. Çok eskiden beri kıtada yaşayanlardan oldukları için, Hopiler dünyada Amerika kıtasının koruyucusu olarak kutsal bir amaçları olduğuna inanırlar. Detaylarda farklılıklar olsa dahi, Katçınaların ortaya çıkmasına sebep olan düşünce basittir. Hopilere göre maddi dünya, manevi dünyanın yansımasıdır. İnsanlar maddi ile manevi dünya arasında kesin bir çizgi olmadığına inanırlar. Bu nedenle, ruhlar insanlarla ilişki kurabilirler hatta onların hayatlarını etkileyebilirler. Hatta ruhlar, Katçınalarda olduğu gibi, bazı kutsal zamanlarda insanları sahiplenebilirler. Maskelerle temsil edilen varlıkların yeryüzünde görünmesi olan maskeli dansların gizli (esoteric) anlamı vardır. Ruhlar yeryüzüne gelip gidebilirler. Katçınaları canlandıranların doğaüstü nitelikler kazandığına ve maskelleri takarak Katçına hâline geldiğine inanılır. Katçınalar ölülerin ruhları

değildir; onlar, hayvanların, bitkilerin, minerallerin, yıldızların ve doğal güçlerin ruhlarıdır. Bir anlamda onlar, tüm doğanın insanlaştırılmış hâlidir. Kutsal bir hayvanın maskesini takan bir insan, sadece o hayvanın biçimini almaz, aynı zamanda yeryüzünde onu barındıran ruh hâlini alır. Bundan dolayı yeryüzündeki her şeye tahsis edilmiş bir Katçına vardır. (bk. Resim 1-10)

Resim 1. Tahtadan Katçına bebekler: mısır Dansçısı, Karga Ana, Güneş Katçinası

Resim 2. Sabah Şarkıcısı Katçına – Talavani Katçına: Şarkı söylemesine rağmen buna sessiz Katçına da denir.

Sabahın erken saatlerinde ortaya çıkan Katçinalara özgü kırmızı beyaz elbisesini giyer. (Birinci Mesa'daki Walpi köyü)

Resim 3. Kartal Katçına– Kwahu: Hopiler arasında kartallar özel bir yere sahiptir. Onlar şeref konuğu muamelesi görür. Hopi çocuklarına olduğu gibi onlara da hediyeler verilir.

Resim 4. Beyaz Ayı Katçına – Hon: Bütün ayı Katçınaların kötü hastalıkları iyileştirici özellikleri olduğuna ve çok güçlü olduklarına inanılır. Aynı zamanda büyük savaşçıdır.

Resim 5. Zuni Savaşçı Katçına: Yukka kurbacından da belli olduğu üzere Bekçi Katçınadır.

Resim 6. Ahola Tohum Tanrısıdır, bir Mong ve Reis Katçınadır. Bereketli ve iyi cins mısırla bağlantısı vardır.

Resim 7. Kar Katçınası: San Francisco dağlarında yaşadığı varsayılır. Hopilere kışın soğuğunu ve kar getirdiğine inanılır.

Resim 8. Kabak Katçına: Yiyecek olarak onlara bağımlı oldukları için, sebzelerin Hopiler için önemi büyüktür.

Resim 9. Uzun saçlı Katçina – Angak'china bereketli yağmurlar ve çiçekler getirir. Üzerinde yükselen bulutlar gibi görünen kartal tüyleri ile dansçının uzun saçları yağın yağmuru hatırlatır.

Resim 10. Karga Ana – Karga Gelin – Angwushahai-i: Pek çok Hopi tarafından Katçinaların anası kabul edilir. Kollarında bir sepet mısır ve fasulye filizi taşıyarak sembolik olarak yeni ekin mevsiminin iyi başlaması için diğer Katçinaları köye götürür.

Hopilerin Kitabında, Frank Waters Hopiler arasındaki Katçina kavramına açıklık kazandırır. Waters şöyle der:

“Katçınalar insanoğlunun sonsuz yolculuğuna devam etmesini sağlayan iyi güçlerini göstermek için çağrılan maddi formların ruhsal öğeleridir. Bunlar yaşamın görülmez güçleridir, tanrı değil fakat aracı ve habercidirler. Ana görevleri yağmur yağdırarak ürünün bereketini ve hayatın devamını garantilemektir”. (Versluis 37)

Nitekim, Katçınalar Hopiler için iyi niyetli güçleri temsil ederler. Kışın en uzun gecesinden Temmuz'un ortasına kadar Hopi köylerinde maskeli dansçılar olarak altı ay dolaşan Katçınalar, bunun dışında Flagstaff yakınlarında San Francisco dağlarında bulutlarda yaşayan manevi varlıklardır; Onlara bulut insanlar da denir. (bk. Resim 11)

Katçınalar aynı zamanda şimdiki Hopilerin atalarıdır. Hopiler bir insan öldüğünde bulutlara taşındığına ve tekrar yağmur olarak yeryüzüne düştüğüne inanırlar. Böylece Katçınalar soylarından gelenlere, kar ve yağmur olarak, yani topraklara ve ekinlere su olarak geri dönerler. (bk. Resim 12)

Resim 13. Powamu veya Fasulye Ekme töreni sırasında Katçına dansları

Resim 14. Niman Dansı sırasında Hemiskatsinam ve Katsinamant, Temmuz 1922

Dağlardaki efsanevi yerlerine dönmeden önce Katçınalar son kez görüldüğü için buna Ev dansı da denir. Niman töreni sırasında hediyeler verildiği için, zaman zaman Noel'e benzetilmiştir. Hemiskatsinamlar büyük meydana dans ederler. (bk. Resim 15)

Resim 15. Hemis veya Jemez Katçinası özellikle yağmur getirmek konusunda etkili olduğu için, başka Pueblolardan ödünç alınmıştır. Mısır garantileyen, olgun mısır insanlara getiren ilk Katçınadır.

Resim 16. 1891 yılında Mishongi'de "Karışık Katçınalar", farklı Katçınalardan oluşan sıra

Hopi katçınaları yağmur, sağlık, uzun yaşam ve bolluk için şarkı söylerler. Uzun saatler süren şarkılar ve danslar bütün toplumun umudunu içerir. (bk. Resim 16-17)

Resim 17.

Yağmur dualarının yerine ulaşması için bütün Hopi törenleri hasat mevsiminden çok önce yapılır. Konuşmamın başında da belirttiğim gibi, Katçınalar, insanlar ve tanrılar arasında habercilik ve aracılık görevini yerine getirirler. Yaklaşan hasat mevsimi beklentisi ve hazırlıkları Hopi yaşamını hareketlendirir. Kadınlar törenlerde Katçına ve diğer köylülere yedirmek üzere yemek hazırlarlarken, erkekler de günlerini kivalarda törenlere hazırlanarak geçirirler. Hazırlık devresinde Hopiler dua eder ve kivalarda dikilen sunaklar önünde arınma törenleri yaparlar. Törenler öncesi dansçılar saçlarını yıkar. Bu arınmalar Hopilerin maddi dünyadan kutsal dünyaya geçiş yaptıkları kritik zamanlarda gerçekleşir. Zira son günde erkekler kivalardan Katçına olarak çıktıklarında, aslında yeni bir görünüm ile yeniden doğarlar. Her tören Hopilerin bir bütün olarak yeniden yaradılışı anlamını taşıdığı gibi, her bir Hopinin Katçına hâline gelmesidir. (Washburn 40) Halkın önünde gösteri zamanı yaklaştıkça, dansta yer alanlar kendilerini ayrıca ruhen arındırmak zorundadırlar. Gösteriden önceki dört gecede fikren ve bedenen arınmış olmak zorundadırlar, kadınlardan uzak durmalıdırlar, yağ ve tuz yememelidirler ve “temiz bir kalp” sahibi olmak için dua etmelidirler. Eğer dinî törenler istenilen sonuca ulaşmazsa, bu Katçınaları canlandıranların tabulara uymadıkları anlamına gelir.

Powamu törenleri ve Niman Dansı süresince yapılan yedi aylık devamlı ritüel faaliyetleri döneminde, Katçınalar Hopilerin başlıca koruyucularıdır. Daha önce söz edildiği gibi, Katçınalar mevsimin başında ortaya çıkarak Hopi dualarını tanrılara göndermeye başladıkları gibi, aynı derecede önemi olan, Hopilerin hareket ve düşüncelerinin temiz ve dürüst olması için onları terbiye etme görevini de yerine getirirler. (Washburn 44)

Bu da, Katçına maskeleri takarak onların güçlerini alanların bütün kabileye karşı sorumlu oldukları anlamına gelir; bu süre zarfında düşüncesiz hareketlerde

bulunmamalıdır yoksa geleneksel doğal ve ruhsal devirlerin devamını tehlikeye sokabilirler.

Katçına dininin gücü, Katçına dininin gereklerini yerine getirmeleri sonucunda yerlilerin geleneksel yaşam biçiminin vurgulanmasında kolaylıkla izlenebilir. Katçına dini her bir erkeği, kadını ve çocuğu ilgilendirir. Her Hopi çocuğunun on yaşına gelene kadar Katçına kültüne başlatılması sadece paylaşılan bir deneyim olmanın ötesindedir. Böylece bütün dini gruplar ve farklı klanlar bir araya gelir. Hopilerde bireysellik önemsizdir ve toplumun çıkarları bireyin çıkarlarının üstündedir. Bu törenler tüm toplumu birleştirir. İyi niyetli varlıklar oldukları için Katçınalar barışçıldır, insanlar arasında saldırganlığa izin vermezler.

Katçına kültü Hopi dini yaşamında herkesin parçası olduğu yegâne dönemdir. Dışlanmak veya kısıtlanmış imtiyaz diye bir şey yoktur. Aslında Katçına gösterileri erkekler tarafından gerçekleştirilse de kadınlar da bazı görevleri üstlenerek maskeli Katçına dansçıları olarak törenlere katılabilirler; her biri Katçına kültürünün bir parçası olarak faaliyetlerde yer alırlar. Kadınlar sadece dansçılara yiyecek temin etmezler, aynı zamanda tarihî maskelerin sahipleridirler ve anaerki faaliyetlerden dolayı ritüel ilişkilerini de sürdürürler.

Kültün içinde çocuklar da önemli bir yer tutar. (bk. Resim 18)

Katçına kültüne henüz girmemiş olsalar bile, törenler sırasında çocuklar hediyeler alır ve Katçınalar konusunda eğitilirler. Katçınalar çocukların terbiye edilmesinde yardımcı olduğu gibi, çocuklar da onlara saygı göstermeyi ve itaat etmeyi öğrenirler. (bk. Resim 19)

Resim 18. Şubat 1989'da iki yaşındaki Kelly Shupla Katçınaların Powamuya töreninde getirdikleri hediyeleri taşıyor: Mısır Katçına bebeği, Karga Ana ve Güneş Katçına bebeği.

Resim 19.

Resim 20.

Ogres, umacılar, disiplin görevini üstlenen Katçınalardır. Kara umacı Nataska ve Ak umacı Wiharu bunların arasındadır. (bk. Resim 19) Çocuklardan yiyecek toplarlar. Çocuklar eğer uslu olmazlarsa umacıların onları yiyebilecekleri söylenir. Kara umacı Nataska ve Ak umacı Wiharu keser veya bıçak taşırlar.(bk. Resim 20)Beyazlar onları öcü olarak adlandırır. Üstelik çocukların kalbi kötülüklerden uzak ve temiz olduğu için ruhlara duaları ulaştırabilirler diye düşünülür. Bu nedenle çoğu zaman Katçınalar çocuklara ruhlara duaları taşımaya yarayan tüylü oklar ve yaylar hediye ederler.

Katçına törenlerinin bir başka yönü de Hopi yaşamında kabilesel dayanışmayı sağlamasıdır. Katçına kültü Hopi yaşam biçiminin işbirlikçi özelliğini yansıtır, bu bireysel bir şey değildir. Birey kültün bir parçası olsa dahi bundan kazancı ikinci planda kalır, kültün asıl yararı klana, toplumdur bir başka deyişle kabileyedir. Katçınalar bireyi değil, bütün toplumu kutsarlar. Bir Katçına belli bir kişiye veya çocuğa hediyeler getirebilir ama, yağmur ve bereket tüm köy içindir.

Katçınaların eğlendirici yönü unutulmamalıdır. Genel kanının aksine, Hopiler gülmeyi severler. Farklı varlıklar olan soytarılar, törenlerde şarkılar ve danslar arasında çocuğa hediyeler getirebilir ama değerli hediyeleri, hayat veren izleyicileri güldürerek rahatlatırlar.

Resim 21. Soytarılar

Resim 22

Koshare Katçinasının Soytarı, Obur, Hano Soytarısı, Paiyakıyamu gibi birkaç ismi vardır (bk. Resim 21). Farklı isimlerle adlandırılması bu soytarının başka Pueblolarda da olduğunu gösterir.

Soytarılar hem kutsal hem de dine karşı saygısızdırlar. Hareketleri çok eğlendirici olsa da onları izlemek için toplanan insanları utandırır (bk. Resim 22). Yaptıkları her şey abartılıdır. Çoğu zaman oburluğu simgeleyen karpuzla

beraber resmedilirler (bk. Resim 23). Koyemsi veya Çamur kafa da bir soytarıdır. Ensest suçu sonucunda çamurla kaplanmışlardır. Bu Katçınalar pek çok dansta farklı rollere çıkarlar (bk. Resim 24). Bazen davulcu olurlar veya dansları sunarlar. Bazen de gösterileri izlemek için toplananlarla oyunlar oynarlar ve onları eğlendirmek için “soytarılık yaparlar” (bk. Resim 25). Soytarılar yanlış davranış biçimlerini abartarak oynayıp Hopi yaşamını hicvederler (bk. Resim 26-27). Soytarılar oyunlar oynarlar, absürt pandomimler yaparlar veya izleyicileri taklit ederler. Soytarılar genellikle olumsuz karakter özellikleri taşırlar (bk. Resim 28). Törenin sonuna doğru yoldan çıkan soytarılar Baykuş Katçına tarafından uyarılırlar ve kırbaçlanarak doğru yola getirilirler.

Mongwu, Büyük Boynuzlu Baykuş Katçına soytarılardan davranışları çığırından çıkınca onları terbiye eden savaşçı Katçınadır (bk. Resim 29). Daha ciddi Katçınalar gibi, fakat esprili bir biçimde soytarılar Hopi toplumunda kabul edilen doğru davranış biçimini insanlara hatırlatarak toplumdaki uyumu sağlarlar. Bundan başka, parodi ve taklitlerle soytarılar Hopilere baskı yapanlara, yani beyaz adama saldırırlar. Bu onlara psikolojik bir rahatlama sağlar.

Sonuç olarak Katçına törenleri Hopilerin manevi gereksinimlerini karşılar. Katçınalar kültürlerinin ve yaşamlarının sürmesi için gereken ana varlıklardır. Katçına kültü kabile içinde esaslı bir güç oluşturduğu gibi, Hopi olma bilincini ve gururunu sağlayan önemli bir unsurdur ve Hopi yaşam biçiminin temelini meydana getirir.

Resim 23.

Resim 24.

Resim 25.

Resim 26.

Resim 27. Pablita Velarde'nin yaptığı Taos'un Koshareleri, Santa Clara 1947

Resim 28. San Juan Pueblosundan dört soytarı 1940'tan kalma bu fotoğrafta ağız burun bükerek insanlarla alay ederler.

Resim 29. Mongwu

Kaynakça

- COLTON, Harold S, (1949). *Hopi Kachina Dolls with a Key to their Identification*, Albuquerque: University of New Mexico Press.
- DAVID, Neil, (1993). *Kachinas, Spirit Beings of the Hopi*. Albuquerque:Avanyu Publishing, Inc..
- DOCKSTADER, Frederick J, (1985). *The Kachina and the White Man*, Albuquerque: University of New Mexico Press.
- DUTTON, Bertha P, (1983). *American Indians of the Southwest*, Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Encyclopedia of North American Indians*, (1996). New York: Houghton Mifflin Co..
- FEWKES, Jesse W, (1985). *Hopi Katchinas*, New York, Dover Publications, Inc..
- Handbook of North American Indians*, (1983).Vol. 9, 10 Southwest, Washington D.C., Smithsonian Institution.
- SANDO, Joe S, (1992). *Pueblo Nations*, Santa Fe, N. M.: Clear Light Publishers.
- TANNER, Clara L, (1980). *Ray Manley's Hopi Kachinas*, Tucson, AZ.:Ray Manley Publications, n. d.
- TEIWES, Helga, (1991). *Kachina Dolls*. Tucson : University of Arizona Press.
- VERSLUIS, Arthur, (1993). *The Elements of Native America Traditions*, Shaftesbury, Dorset: Element, Inc..
- WALKER BRYCE, Chief ed, (1995). *Through Indian Eyes*, New York: Reader's Digest Association, Inc..
- WASHBURN, Dorothy K. Ed, (1980). *Hopi Kachina : Spirit of Life*, California Academy of Sciences.
- WATERS, Frank, (1963). *The Book of the Hopi*, New York: Penguin.
- WATSON, Smith, (1990). *When Is a Kiva?: And Other Questions About Southwestern Archeology*. Tucson: University of Arizona Press.
- WRIGHT, Barton, (1977). *Hopi Kachinas: The Complete Guide to Collecting Kachina Dolls*, Flagstaff, AZ.:Northland Publishing.

